

PROBLEME SOCIAL-JURIDICE ALE TRANZIȚIEI ÎN ECONOMIA DE PIAȚĂ

Conferință științifică, Chișinău, 17—21 decembrie 1992

În perioada 17—21 decembrie 1992 la Chișinău a avut loc conferința științifico-politică a Academiei de Științe a Republicii Moldova intitulată: „*Probleme social-juridice ale tranziției la economia de piață*”.

Cu excepția a două expuneri (un ofițer din armată și șeful colectivului de drept din Institutul de Filosofie Sociologie și Drept al Academiei de Științe al Moldovei) lucrările au fost susținute în limba de stat (moldovenească, adică limba română).

În afara incidentului că la salutul „bună ziua” unui localnic i se răspunde „Skajite no normalnim laziche” (Vorbește în limba normală) și a durerosului sentiment pe care l-am resimțit la trecerea graniței am fost plăcut surprinsă să constat o mare apropiere între rezultatele cercetătorilor din România asupra experienței tranziției și cele ale oamenilor de știință din Republica Moldova asupra procesului în derulare și la ei acasă.

Până la apariția volumului care va cuprinde toate comunicările științifice susținute cu această ocazie, consider că o trecere succintă în revistă a câtorva contribuții informative notabile vor contribui la atât de necesara intercunoaștere pentru o tot mai mare apropiere între comunitățile noastre științifice. În cele ce urmează am încercat să respect particularități de expresie ale fiecărui autor, ca o mărturie a actualei specificități lingvistice și intelectuale.

Domnul A. Barbăneagră, ministrul Justiției, a conferențiat despre *Unele probleme de reglementare juridică a tranziției economiei spre piață și creării relațiilor de piață*. Domnia sa a examinat concepția reformei judiciare strict legată de reforma în economie și în alte domenii, în contextul abandonării sistemului administrativ de comandă și al deosebirii esențiale față de relațiile obștești în țările dezvoltate.

În planul organelor ce pot reglementa tranziția, ministerele vor înceta să conducă, devenind organisme de planificare și strategie la nivel republican. Problema cea mai dificilă o constituie asigurarea dreptului penal, deși se va înregistra un val de infracțiuni. Ultimii atrași la răspundere sunt șefii: lipsește o astfel de legislație. Măsurile vor trebui să fie atât de aspre, încât unicul mijloc îl va constitui codul penal. Deoarece Amnesty International ataca ideea pedepsei cu moartea, privarea de libertate va fi pe timp foarte îndelungat.

În vederea integrării în economia mondială se colaborează cu experți ai Consiliului Europe în domeniile: infracțiuni de monopol, expatriere, mașinații numerice, concurență necinstită evaziune impozite, încălcări bancare și de bursă, daune produse mediului, spălarea banilor, criminalitatea organizată, consolidarea liderilor, substanțe toxice și arme, bussines de narcotice, corupția în poliție, mită și înșelăciune. Dreptul penal internațional va fi orientat și pe profilaxia infracțiunilor.

Realitatea actuală confruntă Republica Moldova cu o serie de probleme: apariția unei păături de îmbogățiti, „averea statului e în mâini de mafioli”, a apărut și criminalitatea organizată și mașinațiile tipice ale unor numeroase cooperative care se îmbogățesc dând faliment — sute de milioane de ruble nefiind date astfel statului; nihilismul juridic se manifestă prin lipsa de respect față de organele juridice și prin neexecutarea de către adunările generale a hotărârilor adoptate de judecătorii. În aceste condiții guvernele nu pot aștepta de la stat protecție, dacă persoanele nu vor solicita respectarea legilor de către cei care conduc. Se pune, cu alte cuvinte, problema educației juridice a populației în sensul cultivării respectului față de legile republicii.

Fundamentarea juridică a pieții a fost consfințită: 1. în Constituție, economia bazându-se pe proprietățile privată și publică, statul oferind cadrul, protecția mecanismelor în domeniile financiar-valutar, cercetare națională, stimularea resurselor naturale, mediu, calitatea vieții, inviolabilitatea investițiilor persoanelor fizice și juridice, funcționarea tuturor tipurilor de proprietate; 2. din 1988 prin Parlament, Guvern, Președinție, s-au elaborat acte normative pentru

crearea și reglementarea economiei de piață pentru cooperative, asociații pe acțiuni, antreprenoriat, proprietate, gospodării țărănești, cod funciar, fond valutar, import-export sau servicii export-import.

Problema principală fiind aceea că societatea este în etapa inițială de tranziție, nedezvoltată juridic, rămân de examinat pentru trecerea la economia de piață legislația civilă, obiectuală, comercială, vizând: dreptul economic internațional, dreptul la proprietate, antreprenorial și al societăților comerciale, normele de drept civil, proprietatea intelectuală, arbitrajul, legislația muncii, credit și reglare valutară, regulile evidenței contabile, asigurarea socială, ș.a.

Domnul V. Donose, adjunct al ministrului muncii și protecției sociale a prezentat comunicarea: *Protecția socială a populației în perioada de tranziție la economia de piață*, susținând că aplicarea unui sistem de protecție socială devine imperativă, deoarece: 1. lipsa materiilor prime cu consecințele ei economice au generat șomaj; 2. liberalizarea prețurilor în recesiune economică și emiterea de bani au dus la devalorizarea totală a monedei naționale; 3. deficitul excedentar și blocajul financiar au blocat și programele sociale afectând păturile vulnerabile, crescând numărul săracilor și adâncind decalajul dintre bogați și săraci și determinând o scădere lunară a nivelului de trai cu 25 % datorită coeficientului de depășire a creșterii prețurilor față de venituri de 2—3 ori.

Protecția socială este concepută ca element activ al reformei economice. Aceasta va include atât protecția populației active și a șomerilor, cât și categoriile defavorizate: copii, bătrâni, persoane cu handicap, la nivel adecvat, optimul fiind iluzoriu. Se va elabora o lege pentru fiecare categorie socială vulnerabilă și se va îmbina activ protecția socială universală cu cea individuală. Vectorul politicii sociale îl constituie munca, inițierea liberă a unui proces productiv.

Ocuparea forței de muncă este problema care preocupă în cel mai înalt grad datorită numărului de șomeri (200 000 în decembrie 1992) și șanse iluzorii de a găsi un loc de muncă corespunzător nivelului de școlarizare și calificării. Nu sunt însă transformări radicale în economie, deoarece s-a luat în atenție deficitul bugetar și nu producția. Șomajul tehnologic e mult mai mare decât cel vizibil. La acestea se adaugă lipsa capacității de absorbție a economiei. Prevenirea șomajului în masă și creșterea spiritului întreprinzător vor viza atât un set de măsuri pasive (menținerea locurilor de muncă, programe reduse de lucru, grafice flexibile), cât și active, privind înviorarea economiei (crearea unor noi locuri de muncă, recalificarea șomerilor și acordarea de credite pentru activități proprii, asigurarea de fonduri de antreprenoriat și mici întreprinzători).

Domnul A. Timus, membru corespondent al Academiei de Științe a Republicii Moldova a expus: *Problemele dezvoltării sferei sociale, optimizării garanției sociale în condițiile trecerii la economia de piață*, precizând de la început că sfera socială cuprinde problemele vitale ale oamenilor.

Majoritatea specialiștilor consideră că reforma trebuie începută cu motivația pentru munca conștiințioasă și remunerată echitabil. În republică încă nu este clară concepția monetaristă americană sau europeană, sau japoneză de planificare strategică a economiei și a sistemului financiar și de garantare a drepturilor poporului. Mai mult, criza totală și sărăcia complexă fac imposibilă garantarea drepturilor pentru om.

Cercetările sociologice demonstrează că majoritatea absolută a populației e îngrijorată în privința motivării/cointeresării muncii. Multe întreprinderi opresc lucrul și se trezesc în șomaj nemaiauzit de 60 de ani. Nemulțumirile și încordarea oamenilor sunt crescute, 3 din 4 persoane manifestă o astfel de îngrijorare. Peste 50 % din populație este sub pragul de sărăcie. Lipsa de garanții determină creșterea criminalității. Cel mai mare pericol este că producția se innăbușe, stimulând parazitarea ei cu speculanți, cu samsari. „Suntem o țară a extremelor: ori înălțare (în slăvi) a planificării centralizate, ori lăsarea totului în voie”.

Majoritatea oamenilor declară că securitatea personală a cetățeanului e în mare primejdie. Între 85—95 % din populația investigată au apreciat negativ servirea socială (în spitale, în fabrici, etc.) la fel este aprovizionarea cu produse și mărfuri și creșterea prețurilor pentru 80 % din populație, iar pentru 92 % speranța pentru ziua de mâine nu există. Toate acestea determină un nivel periculos al încordării sociale. Cine trăiește mai bine? „escrocii și speculanții” a fost răspunsul cvasi-unanim la această întrebare.

Lipsa respectului față de cadrul juridic face ca majoritatea infracțiunilor să fie săvârșite de tineri (30 %) din lăcomie, sete de profit, neadevăr, dorința de putere. Așezarea economiei înaintea societății e o adevărată calamitate.

În acest context au fost invocați Attaly (când se înregistrează fenomene de dezintegrare, fără a lua în considerație efectele pentru populația care dorește proces echitabil, înseamnă amputare fără anestezie), Galbraith („La urma urmei nu forma de proprietate e atât de importantă, ci activitatea pentru succes și sancționarea eșecului”), Lipsett („Apologia interesului personal în detrimentul moralei tradiționale”) și chiar Papa—(referindu-se la valorile statului social care promovează egalitatea dintre oameni: „nu puteți sluji lui Dumnezeu și lui Mamona (bogăției)”).

Majoritatea populației cere protecție mai ales la sate. Comparația oraș-sat; pe câteva dimensiuni ale condițiilor de viață este cât se poate de elocventă din această perspectivă : încălzirea centrală (69 % oraș, 7 % sat) : apeducte (80 % oraș, 10 % sat) : canalizare (70 % oraș, 5 % sat) : alimentarea cu apă caldă (55 % oraș, 2 % sat) : baie/duș (60 % oraș, 4 % sat). Să mai adăugăm că satul a suportat în cea mai mare parte atât conflictul militar, cât și seceta.

Tranziția trezește noi orientări : cea mai mare parte a populației dorește să muncească și să câștige mai mulți, iar alții optează pentru rise, pentru spirit întreprinzător, dar să se îmbogățească.

Dreptul de a fi flămând și jefuit duce la discordanța dintre organele de putere și oameni. Se puteau organiza de mult întreprinderi mici la sate ce dădeau de lucru sătenilor : ceea ce determină pe 85 % dintre persoanele investigate să propună reluarea acestei probleme.

Domnul A. Roșca, directorul Institutului de Filosofie, Sociologie și Drept al Academiei de Științe al Moldovei, a prezentat : *Corelația dintre economia de piață, dinamismul social și stabilitatea vieții publice* pornind de la premisa că noțiunea cheie de reformă acoperă o realitate contradictorie, care vizează perspectiva științei. Se pune problema necesității de a nu admite noi deformări și experiențe amare. În condițiile în care nu se dispune de experiența proprie pe baza căreia să se elaboreze soluții, prima tentativă trebuia să fie aceea de creare a cadrului teoretic. Caracteristicile perioadei anterioare și cele geopolitice configurează o piață în alte coordonate de timp istoric. Deci tranziția are un specific deosebit. Este vorba de aspecte fără asemănare în trecut. Trebuie luate în considerare atât complexitatea împrejurărilor, cât și modelele cele mai adecvate. Tendința copierii modelului american exprimă o bravură nepremeditată a liderilor politici, fără a fi însoțită de consecința radicalizării sociale în scopuri politice. În ceea ce privește Moscova nimeni nu a propus o alternativă sigură a pieței. Eventual Japonia, Suedia, oferă orientare spre asistența socială. Chiar dacă ar părea fără referire la Republica Moldova aceasta este în fond în zona Rublei și în plus, firele de legătură cu Rusia fac ca ceea ce se întâmplă acolo să influențeze și Republica Moldova. În fostele țări socialiste, populația a cunoscut asistența socială, sunt acceptate economiile deschise pentru sporirea nivelului de trai în forme noi de organizare economică și socială. Opțiunea academicianului Roșca se îndreaptă spre alternativele propuse K. Popper vizând societatea închisă, societatea deschisă. Societatea deschisă presupune un sistem economic în care rolul central îl au relațiile de piață, libertatea întreprinzătorilor, concurența dintre participanți, cu contribuția pozitivă în dinamizarea creșterii economice, în utilizarea resurselor, a forței de muncă și a indicilor calitativi. Adică tot ceea ce în sistemul de comandă (centralism, birocratism) au lăsat de dorit. Întrebarea care apare este „cât timp va fi necesar pentru bunăstarea tuturor?”. Perioada este tensionată, de cei care acaparează ce s-a creat prin efort comun.

În unitatea politică de tip static, închisat, închis, cu cât cresc intențiile plănuirii unei societăți logic raționale cu atât sunt mai negative rezultatele acestor eforturi. Jan Szczepanski considera că s-a ajuns la totalitarism încât o singură persoană a zguduit totul. Situația poate fi însă mai acceptabilă datorită capacității celor ce conduc.

În perioada de tranziție se reduce influența agenților exteriori (statul) iar echilibrul static e înlocuit cu dezechilibrul dinamic. Dacă pentru sistemele închise caracterizate chipurile prin echilibru static s-a formulat constatarea că o dereglare distruge tot sistemul, în cele deschise disconfortul, dezechilibrul, aduc după fricțiuni, neutralizare reciprocă, stabilitate politică. De aceea se crede că fluctuația circumstanțelor dinamizează viața socială. Nixon afirmă că „stabilitatea din contul libertății are preț prea mare : frânarea progresului. Instabilitatea în contul libertății e o plată echitabilă din contul progresului”. Această concepție, „stabilitate — libertate” poate fi pusă la îndoială considerând academician prof. Roșca Olson în *Avansarea și căderea națiunilor* aprecia că „țările au nevoie de zdruncinări puternice pentru a se dezbăra de obișnuințele trecute și pentru a asigura creșterea. Țările care nu au suferit înfrângeri în războaie nu stămilează creșterea”.

În triada „libertate — stabilitate — dinamism” ar trebui relevată stabilitatea ca primordială față de toate celelalte deziderate. Stabilitatea trebuie privită ca obiectiv politic și funcție prioritară a statului. Economii și structurile politice dereglate nu pot fi bază promițătoare pentru democrație și dinamism social. Nu e corelare directă între economie de piață — dinamism — stabilitate. Obiectivul este prosperarea, dar prin stat, bazat pe drept. Astfel asistăm la consecințele negative ale ipostazierii pieței. Idealizarea pieței este echivalentă cu ieșirea de sub control.

Domnul A. Zavtur, membru corespondent al Academiei de Științe a Republicii Moldova a analizat „Interconexiunea politicii democrației, echității, și pieței” plecând de la ideea că a vorbi despre relațiile sociale, bazate pe economia de piață trebuie afirmat că Republica Moldova traversează o perioadă de criză datorită distrugerii sistemului administrativ de comandă fără a fi înlocuit cu sistemul autogestivității. Acestei crize i se adaugă acțiunile extremiștilor care au produs în Transnistria pierderi umane și materiale.

Față de perioada antecriză, la 1 noiembrie 1992 producția înregistra 60 % și scăderea este continuă ; nivelul de viață a scăzut de 6—10 ori, prețurile au crescut cu 12 ori, pe când veniturile doar de 3,7 ori. Declinul economic are drept consecință înrăutățirea indicatorilor sociali, șomajul, sărăcia, criminalitatea. Totodată, reforma este frânată de poluarea conștiinței. Teoria ar trebui să preceadă acțiunile practice, dar dinamismul evenimentelor a depășit posibilitățile participanților de a le înțelege și conduce. Sunt neelucidate considerentele de strategie și tactică, consecutivitatea reformelor, iar baza juridică nu este elaborată. Aceasta trimite la rolul științei în reforma bazelor societății și pune problema oamenilor dotați și investiți să rezolve la nivel teoretic problemele despre care e vorba.

Reforma însă se face totalmente fără științele socio-umane și numai cu concursul unei forțe politice conducătoare. Pentru că centrul de putere reprezintă centrul de înțelepciune al intereselor naționale, în corelație intern-extern apar câteva întrebări corelate : **a.** Cum să se facă împărțirea patrimoniului național, după stagiul (vechime, vârstă) sau după aportul fiecăruia ? **b.** Avantajele sunt pentru extern, societatea fiind una care în plan intern învață ; dar vrea să învețe, sau e forțată să învețe ? **c.** Socialismul a dus la pauperizare sau capitalismul duce la pauperizare ? sub influența socialismului era o singură criză : material energetică : azi asistăm la o criză totală.

Politica însemnând corelarea dintre social și material contribuie la soluționarea conflictelor legate de repartitie și controlul asupra repartitiei, ceea ce conduce la echitate, la concordanțe. Dar cum opiniile majorității oamenilor nu corespund totdeauna rezultă supunerea unei ramuri a vieții sociale de către alta.

Pentru stat, în economia de piață, echitatea socială dobândește calitatea de valoare, sau așa cum este justiția pentru sistemele de gândire.

Orice teorie trebuie aruncată dacă e injustă, instituțiile sunt înlăturate dacă nu sunt echitabile.

În contradicție cu teza occidentală a lui Heig : „echitatea e incompatibilă cu societatea oamenilor liberi” pe care o considera extremistă, domnul Zavtur constată că echitatea concordă cu libertatea ; oamenii sunt egali în măsura în care sunt liberi ; libertatea însemnând ceea ce îți dă posibilitatea să te compari cu alții. În totalitarism libertatea se înlocuiește cu samavolnicia, iar echitatea cu nulitatea.

Democrație este realizarea coordonării părerilor oamenilor și concordanța ramurilor sociale. Democrația ca procedeu de funcționare e diferită în structuri diferite. Este prea naivă credința că modelul occidental poate fi copiat în întregime pe ruinele totalitarismului, așa-zisul socialism dezvoltat. Condițiile socio-culturale sunt radical diferite : de exemplu, chiar în privința echității s-au născut întrebările : 1. De ce este redusă la apărarea păturilor defavorizate ; Viața realizează echitatea prin egalitatea posibilităților față de legislație, însă aceasta trebuie să fie în concordanță cu logica internă a omului, nedeformată de aparatul birocratic ; 2. Cum se realizează echitatea în familie, dacă nu prin efectivitatea normelor ; 3. Echitatea între etnii se reduce la schimbări de forme ?

Este clar că sunt ramuri ale vieții sociale autonome față de economie, mai ales că în conștiința de masă devine tot mai vizibilă inechitatea în condițiile distrugerii anumitor stereotipii. Întrebarea ultimă pentru guvernanți este : până unde se merge dacă dorim echilibru ? Dacă fără piață, democrație nu e, apoi democrație e și fără piață. Trebuie ținut cont de structuri și ramuri sociale care nu se încadrează în relații de piață.

Democrația se opune monopolului ; unde libertatea pieței e scop în sine, libertatea oamenilor se reduce. Echitatea fiind virtutea totală, în consecință, va sta alături de nonviolență, dezvoltarea multilaterală a subiectului muncii și libertatea gândului ca izvor de bogăție și libertate socială.

Mariana Ciupereescu

CURSURILE FACULTĂȚII DE PSIHLOGIE-SOCIOLOGIE A UNIVERSITĂȚII „HYPERION”, BUCUREȘTI

Facultatea de Psihologie-Sociologie a Universității „Hyperion” se află în al treilea an de existență. Raportată la specificitatea naturii procesului instructiv-educativ, această durată este, fără îndoială, deosebit de scurtă. Cu toate acestea, nu greșim afirmând că facultatea și-a conturat deja un loc inconfundabil nu numai în structura generală a Universității „Hyperion”, ci chiar în ansamblul învățământului superior psihologic și sociologic din țară. Iar această personalitate îi este asigurată, cum ușor se poate înțelege, de cel puțin trei factori, proprii sistemului instructiv-